

LVCII ANNEI SENECAE
Vnderweysung aines Sittlichen
vnd Erbaren Lebens.
Item von den vier Haupt-
tugenden.
M. VALERII MARCIALIS
CARMEN.
Was zů aim volkumnern/Glück-
säligen Leben gehört/Verteütscht vnnd außge-
legt durch Christophorum Brunonem
Bayder Rechten Licentiaten.

M. D. XLVI.

CHRISTOPHORUS BRUNO BAIDER

LVCII ANNEI SENECAE VNDERWEYSUNG AINES SITTLICHEN VND ERBAREN LEBENS

LUCIUS ANNAEUS SENECA’S ONDERRICHT VOOR EEN ZEDELIJK EN EERBAAR LEVEN

1 5 4 6

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

7 augustus 2018
herzien: 18 oktober 2018

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

Ingolstat, 1546

http://diglib.hab.de/drucke/102-1-eth-3s/start.htm

HET OMSLAG

Lucius Annaeus Seneca’s
onderricht voor een zedelijk
en eerbaar leven.

Ook betreffende de vier hoofd-
deugden.
Marcus Valerius Martialis’
gedichten.

Wat tot een volkomen geluk-
zalig leven behoort, verduitst en uitge-
legd door Christophorus Bruno
Bayder[1], Meester in de rechten.

1546.

[1] Elders ‘Baider’ geschreven.

NOTITIE VAN DE VERTALER

Hoewel de titel verwijst naar de ‘Carmina’ (gedichten) Martialis, zijn die niet in dit werk opgenomen.

Ruud Muschter

DE TEKST

Aan de Welgeboren Vrouwe,
vrouwe Scholastica, Vrijvrouwe
te Schwartzenburg en Hohe Landsberg, et cetera,
mijn genadige
vrouwe.

Aan mijn welgeboren, genadige vrouwe, Uwe genade, zijn mijn onderdanige diensten te allen tijde met bijzondere ijver bereid. Genadige vrouwe, nadat ik mij uit verschuldigde dankbaarheid had voorgenomen om Uwe genade dit boekje - van het onderricht tot goede zeden, deugden en een gelukzalig leven - in plaats van een kostbaar kleinood te schenken, was het hier waarschijnlijk nodig geweest een lof en vermaning bij de drie thans vermelde werken te beschrijven. Niet dat Uwe genade zulks niet zou weten, of nodig zou hebben, doch ten nutte van de onervaren lezer en ter bevordering van het welzijn van alle deugdzamen. Want het laat Uwe genade goed weten, hoe zeer noodwendig dergelijke vermaningen, leringen en onderrichtingen thans in onze verstoorde tijden zijn. Bij het gemene volk raakt namelijk al het gezwelg enorm in zwang, en is de vroomheid de bodem ingeslagen, ja, ook gans in ellende verjaagd en verdreven. Kortom, deze heeft in schier geen enkel oord, weinige uitgezonderd, plaats. Aangezien echter dit boekje niets anders bevat dan een leer en aanwijzing tot alle deugd, tucht en eerbaarheid, heb ik het gewillig daarbij, in passende beknoptheid, willen blijven laten. Verzoek daarom onderdaniglijk dat Uwe genade dit boekje aldus met genadig welgevallen aanneemt, gij die mij onverdiend tot nu toe onder genadig bevel hebt gehad. Daardoor zou Uwe genade niet alleen door mij, doch ook door al diegenen die uit mijn geringe, doch welwillende en ijverige arbeid een nuttigheid of bevallige lieflijkheid scheppen, een grote en passende dank ontvangen. Hopelijk zal Uwe genade mij nog net als eerder ook voortaan onder genadig bevel hebben. Gedateerd München op de dag van de heilige aartsengel Michael, in ... , et cetera[2], in 1545.

[2] “Año. etc.”. ‘Domini’ is namelijk weggelaten.

De aan Uw genade onderdanige

Christophorus

Bruno Baider,

Meester in de rechten.

Onderricht voor een zedelijk en eerbaar leven.

Iedere overtreding is een werk. Ieder werk echter, hetzij slecht of goed, vloeit uit de wil voort. Daarom ontspringt ook iedere zonde of overtreding aan de wil.

2. Doe alle verontschuldiging weg, want niemand zondigt zonder zijn wil.

3. De tucht en opvoeding vormen de zeden, en iedereen heeft de kunst in zich en volgt ook datgene na, wat hij geleerd heeft.

4. Wat daarom een kwade gewoonte je geleerd heeft, dat moet goede tucht en gewenning wederom verdrijven.

5. Het ligt er niet aan met welk hart en gemoed je iets doet, wat niet deugt, want de werken ziet men, doch het gemoed kan men niet zien.

6. Het verdient geen lof, wanneer je datgene niet doet, wat je niet doen kunt.

7. Wat is de grootste vijand van de mens? De mens. Daarom is er geen grotere nijd, haat of beschadiging dan die welke een mens de andere bewijst.

8. Wat je uit onvermijdelijke nood moet lijden, lijd dat gaarne en gewillig.

9. De pijn wordt met geduld overwonnen. Want de tijd is geduldig, verzacht allerlei bekommernis, pijn en aanvechting.

10. Verwacht datgene wat je nimmer berouwt.

11. Je moet je niet beijveren om aan velen, doch om aan vromen en rechtvaardigen goed te bevallen.

12. Sla alleen hier acht op, dat je liever toehoort dan zelf spreekt.

13. Velen die zich in hun leven een breed doel gesteld hebben, heeft de dood onverwacht overvallen.

14. Daarom moet iedereen iedere dag net zo als de voorafgaande beschouwen en aanschouwen.

15. Wanneer het je mogelijk is, laat geen treurigheid je dan omarmen, zoal niet verborgen, dan toch zo dat niemand die aan je bespeurt.

16. Straf je vriend heimelijk, doch prijs hem openlijk.

17. Een uitspraak moet men naar de daad en kwestie op zich, en niet naar de persoon beoordelen.

18. Houd jezelf voor welbespraakt, wanneer je iedereen ertoe overhaalt om te volbrengen hetgeen juist en passend is.

19. Bedwing je tong, buik en begeerte als moedwillige knechten met het gebod van het gemoed. Kun je dat niet, laat ze dan op zijn minst na, steeds wanneer het je mogelijk is.
20. Wat je verzwegen wilt hebben, moet je tegen niemand zeggen.
21. Wanneer je niet zelf geleerd hebt om iets te verzwijgen, hoe hoop je dan van iemand anders zwijgzaamheid te krijgen?
22. Het is belachelijk en bespottelijk wanneer iemand uit haat de schuldige, en ook de onschuldige verderft.
23. Hebzucht is bij de ouden[3] gelijk een wonderdier. Want wat is dwazer, zo men zegt, dan wanneer iemand eten begeert of wil vermeerderen, wanneer de behoefte eraan reeds uit en over is?
24. Wij worden allen slechts op aarde rijk geboren.
25. Schaam je er niet voor, dat je machtiger en oprechter[4] geboren bent dan je leeft.
26. Wat is lieflijkers dan dat je een vriend hebt met wie je alle dingen, net als met jezelf, kunt bespreken.
27. Het is een grote sterkte en dapperheid dat iemand diegene die hem verwondt, niets verwijt[5]. Dat wil zeggen, zich niet tot wraak of tegenweer inzet.
28. Het is er veel aan gelegen wie je bent, en niet wat je hebt en bezit.
29. Je bent nog niet gelukzalig, wanneer het gemene volksgepeupel je niet bespot en veracht heeft.
30. Wil je gelukzalig zijn, beschouw dan dit als eerste. Neem je geen ruzie en strijd voor. Versmaad ook niemand, dan word je insgelijks niet versmaad.
31. Bezin je van tevoren goed, voordat je iets belooft, en wanneer je het beloofd hebt, houd het dan en volbreng het.
32. Gedraag je zodanig, dat niemand je gemakkelijk en uit verdiende schuld kan haten. En wanneer je jezelf al geen vijand maakt, zo bezorgt toch het onredelijk praten over iemand, alsook valse beschuldiging, iemand vaak veel vijanden en afgunst.
33. Wie bij onschuldigen wil leven, moet naar de verlaten[6] oorden trekken.
34. Daarom is een gemoed dat God eert, het allerbeste en fraaiste.

---

[3] "an den alten". Onduidelijk. Mogelijk zijn de klassieken bedoeld.
[4] "herzlicher".
[5] "nit achte".
[6] "die ainöden / uñ verlaszne". Feitelijk synoniem.

35. Onthoud je gans van andermans huwelijk, opdat je het niet schaadt of oneer toevoegt.
36. Betoon je ouders trouw, je vrienden bereidwilligheid, en iedereen hetgeen juist en redelijk is.
37. Vermijd alle toornigheid en gruwelijkheid, en voornamelijk de toorn, als de dienaar en helper ervan.
38. Leef niet anders wanneer je alleen bent, dan bij de mensen, doch houd altijd tucht en de juiste maat in alle dingen.
39. Begeer niets dat je zelf een ander hebt afgeslagen. En sla ook niets af, wat je evenzo mocht begeren.
40. Houd vrede met de mensen, doch met de ondeugenden moet je oorlog voeren.
41. Iedere aanvechting en beweging van het gemoed heeft de aard dat ze meent, dat naar welke dingen ze ook onzinnig streeft, iedereen dat eveneens doet.
42. Diegene begaat een hele grote ondeugd, die niet aan de vromen doch aan de meerderheid wil welgevallen.
43. Wilt je bij iedereen bekend zijn, zorg dan van tevoren dat je niemand kent.
44. Het is goed dat iemand niet geprezen wordt en toch lofwaardig is.
45. Het is een dwaasheid, wanneer je datgene vreest wat je niet vermijden kunt.
46. Bekommer je er niet om, dat de slechten niets goeds over je vertellen.
47. Wanneer je aan de slechten niet bevalt, is dat je hoogste lof.
48. Zeggen de mensen iets ergs over je, dan kunnen zij niets goeds zeggen. Niet omdat je zulks verdient, doch omdat het hun gebruik en gewoonte is.
49. Wanneer de mensen kwaad over mij spreken, en doen zij dit terecht, dan verdriet mij hun spreken niet, aangezien zij geen onwaarheid zeggen. Doen zij het echter onterecht, dan verheug ik mij thans over mijn onschuld het allermeest, want ik zie dat zij slechts de waarheid zouden verwerpen, waar zij maar kunnen.
50. Je bent niet in je vaderland. Het vaderland is daar, waar het iemand goed gaat en hem goeds geschiedt. Want dat iemand zich daardoor goed voelt, ligt niet aan de ligging der oorden, doch aan de mens zelf.
51. Niets is groot, dan hetgeen je met groot en dapper gemoed veracht.
52. Wat is de grootste rijkdom? Het niet begeren van rijkdom.

53. Wie heeft het allermeeste? Die het allerminste begeert.
54. Wat is een weldaad doen? God navolgen.
55. Het is redelijker[7] dat je na goede beraadslaging pas bemint, dan dat je pas wilt beraadslagen wanneer je reeds bemind hebt.
56. Laat de onenigheid door iemand anders aanvangen, doch bij jezelf moet de verzoening een aanvang nemen.
57. Kom de armoede van je vrienden te hulp. Ja, ga die ook uit jezelf tegemoet.
58. Ten tijde van de gelukzaligheid verkrijgt iemand veel vrienden. Doch in de tegenslag leert men de ware vrienden gans gewis kennen.
59. Verborgen haat is veel slechter en schadelijker dan de openbare.
60. Daarom is een kletsende vijand voor jou minder schadelijk dan een zwijgende.
61. Het is een wonderbaarlijk verstand dat zich erover verheugt dat men kennis omtrent iets bij hem bespeurt, en toch niet wil, dat zulks over hem geroemd en geprezen wordt.
62. Wie alles omtrent zijn doen tevoorschijn spiegelt en laat zien, verlangt ernaar zich bekend te maken.
63. Aalmoezen zijn net zo goed en van nut voor de gevende, als voor de ontvangende, en zelfs meer.
64. Hoop op beloning is een troost van het werk.
65. Wat is de grootste armoede? Hebzucht.
66. Over het geld moet men heersen, en het niet dienen en onderworpen zijn.
67. Geen enkele medewetende van je zonden moet je meer vrezen dan jezelf.
68. Je kunt iemand anders ontvluchten, maar jezelf nimmer.
69. Wie is arm? Degene die zichzelf aldus beschouwt.
70. Wie door velen gevreesd wordt, moet ook veel vrezen.
71. Versaag niet in tegenslag, en wees in gelukzaligheid niet trots en overmoedig.
72. Onschuld is de ware en juiste gelukzaligheid.
73. Boosheid is zelf haar eigen pijnigster.
74. Een slecht geweten is vaak zeker, doch nimmer zonder zorg.
75. De aanvang van slechte begeerten zul je gemakkelijk vermijden, wanneer je de afloop overweegt.

[7] “eerlicher”.

76. De ontvangen weldaad moet je nimmer vergeten, doch spoedig die welke gegeven is.
77. Het is een oneerlijke overwinning, wanneer men de zijnen overwint.
78. Het is straf en pijn genoeg, wanneer iemand gestraft heeft mogen worden.
79. Begin langzaam met vijandschappen, doch maak met mate gebruik van de vriendschap.
80. Leg alle nijd en onwil aan de kant.
81. Het spreken is een beeld en een waar afgietsel van het gemoed.
82. Zoals de man is, zo is ook hetgeen hij zegt:
83. Matiging in het spreken en stilzwijgen is een groot iets.
84. Wie zich willens en wetens onder de slechten mengt, is slecht.
85. Loof niemand spoedig, en beschimp ook niemand, doch houd het er steeds op, als legde je getuigenis af bij je eed.
86. Alle dingen geloven, is een ondeugd. Niets geloven is ook een ondeugd.
87. De rijkdom moet men gebruiken, doch niet misbruiken.
88. Je moet niet menen, dat er een oord zonder getuigen is.
89. Verontschuldiging willen zoeken, is een ondeugd.
90. Wie zijn eigen begeerten overwint, is sterker en dapperder dan wie zijn vijanden overweldigt.
91. Zichzelf overwinnen, is het allermoeilijkste.
92. Wie zich over de zijnen vertoornt, vertoornt onredelijk.
93. Vang dus aan lief te hebben, net alsof je nimmer zou mogen ophouden.
94. Grote kwesties, al zijn ze niet raadzaam en willen ze niet van de grond komen, zijn toch naar verlangen en streven ervan redelijk.
95. Uitstraling[8] en goede kunst van het verstand vormen de adel van het gemoed.
96. Een adellijk en goed gevormd gemoed is de adel van het lichaam.
97. Hij is eerlijker, die het door de ouderdom tot rust en lediggang gebracht heeft, dan wie het daarin gevonden heeft terwijl hij, net als de eerstgenoemde deed, nog moet beginnen met werken.
98. Een bekommerd gemoed biedt een gruwelijk schouwspel.
99. Je aangezicht moet nimmer treurig worden door de schade van een ander.

---

[8] "Scheinbarkait".

100. Ik ben een mens. Hoe moet ik dan nijd vanwege de gelukzaligheid vermijden?
101. Wanneer je je op gelukzaligheid beroemt, zul je met velen als rijk beschouwd worden.
102. Hoe moet ik mij het beste tegen geweld hoeden? Wanneer ik aanleiding heb om geweld te gebruiken, en ik doe het desalniettemin niet.
103. Bekentenis komt direct na de onschuld.[9]
104. Waar bekentenis is, is ook vergeving.
105. Serieuze volharding in de toorn wordt gerekend tot een ondeugd.
106. Het past een rechtvaardige en vrome rechter, dat hij niet alleen afmeet wat, doch ook in hoeverre iets veroordeeld moet worden.
107. Serieusheid komt direct na de gerechtigheid.[10]
108. De mensen zouden het rustigste op het aardrijk leven, wanneer zij deze twee woorden geheel en al weg zouden doen, namelijk: ‘mijn’ en ‘dein’.
109. Wie de armoede vreest, die moet men ook vrezen.
110. Laat je vrienden jouw macht en vermogen meer in weldaad bespeuren, dan in onredelijkheid.
111. Geld verzadigt de gierigheid niet, doch wekt die juist op.
112. Een mens die steeds gebrek aan geld heeft, kan zich met deze kunst en eigenschap goed vergelijken.[11]
113. Geloof mij daarom, dat je niet tegelijk rijk en gelukzalig kunt zijn.
114. Gebruik je oren vaker dan je tong.
115. Wat je wilt zeggen, zeg het - voordat je het aan anderen zegt - eerst tegen jezelf.
116. Tussen een toornige en onzinnige is er geen onderscheid, want de ene is slechts één dag voortdurend vertoornd, doch de andere is voortdurend onzinnig.
117. Je zoudt gemakkelijk kunnen genieten van het goede, wanneer je zoudt vermijden wat je zelf verschuldigd bent.
118. Wanneer je andere mensen vreest, wees dan voortdurend door jezelf ontsteld, want je kunt dikwijls zonder de anderen zijn, doch zonder jezelf op geen enkel moment.

---

[9] “Bekandnusz, ist die nechst”, etc. Onduidelijk.
[10] “Ernsthafftigkait ist die nechst”, etc. Id.
[11] Onduidelijk.

119. Wanneer je jezelf juist en goed hebt onderwezen, schaam je dan om het kwade te volbrengen.
120. Wat je met passende en goede woorden presenteert en aan een ander overreedt om te geloven, blijft langdurig. Wat je echter met dwang uitspreekt, dat staat slechts totdat er iets beters voor in de plaats komt.
121. Vergeef altijd een ander, doch jezelf nimmer.
122. Zoveel als je van de wellust wegtrekt, zoveel voeg je aan de deugd toe.
123. Het is dwaas om genoegen te hebben aan de slaap. Het gelijkt op het zich de dood voornemen.
124. Wie de slechten verschoont, brengt de vromen schade toe.
125. Velen die anderen belasteren, schenden slechts zichzelf.
126. Niets is schandelijker, dan wanneer iemand een ander iets verwijt dat hem terecht zelf verweten of aangewreven[12] zou moeten worden.
127. Vaak is door de tijd geheeld geworden, wat anders door raad en verstand niet geheeld had kunnen worden.
128. Wie omwille van geld of begeerte sterft, geeft te kennen, dat hij vanwege zichzelf nimmer bemind heeft.
129. Zeg niets schandelijks, want de schande wordt al te gemakkelijk door de woorden verjaagd en verdreven.
130. Bezit je woning aldus, dat de heer eerder dan het huis geprezen wordt.
131. Onschuld ontspringt en stroomt vanuit veelvuldige oefening en vaste gewoonte.
132. Niet de veroordeling doch de kwestie zelf, maakt de mens schandelijk en oneerlijk.
133. Terecht verdoemd en veroordeeld worden, is pijnlijk. Doch een onverschuldigde veroordeling is voor een veroordeelde een ellende en jammerlijk iets.
134. Wanneer je iets denkt, zullen degenen die met je omgaan dat gemakkelijk en spoedig herkennen.
135. Wil je door iedereen gezien worden als iemand die iets doet of is, bedenk dan, dat het valse verzinsel der vroomheid of eerbaarheid niet langdurig is.
136. Zoals je in andermans aangelegenheden handelt, beoordeel dat vanuit het jouwe.

[12] "auffgerupfft".

137. Je moet veel verbinden en verenigen, doch weinig verwonden. Want de nagedachtenis aan weldaden is licht, doch de smaad en onredelijkheid zijn taai en langdurig.
138. Onder de straf moet je immer iets lieflijks mengen, want de woorden die mild en zacht binnenkomen, dringen veel meer door, dan de ruwe.
139. Zo vaak als je in geschriften iets wilt zeggen en laten uitgaan, moet je weten dat je de mensen een handschrift van je zeden geeft en voorlegt.
140. Wie jegens zijn knechten vertoornd en bruut is, toont genoegzaam aan, dat het hem aan macht over andere mensen ontbroken heeft.
141. Wie niet kan zwijgen, kan ook niet spreken.
142. Een arm iemand kan gemakkelijker aan verachting ontsnappen, dan een rijke aan nijd.
143. Een vroom iemand geniet en verheugt zich vanwege zijn geweten.
144. Voor de slechte mensen is het het allerbeste en veiligste, dat zij spoedig vluchten.
145. Er is geen huis klein of nauw, dat veel vrienden ontvangt en in stand houdt.
146. De armoede juist kunnen inzetten, is de hoogste gelukzaligheid.
147. IJverige consistentie scherpt het verstand, doch liederlijkheid en te veel grote nalatigheid vernietigt en bederft die.
148. Geen enkele boosheid moet men met boosheid vermijden.
149. Diegene is een vroom man, die zijn gemoed in een dusdanige gesteldheid en ertoe gebracht heeft, dat hij niet alleen niet zondigen wil, doch ook niet zondigen kán.
150. De regerenden staat een groter gevaar voor ogen, dan degenen die geregeerd worden, aangezien laatstgenoemden slechts één, doch eerstgenoemden iedereen moeten vrezen.
151. Een sterk iemand mag zich dan wel beroemen op zijn sterkte, doch de ziekte van zijn lichaam maakt die zwak.
152. Een rijk iemand mag zich dan wel op zijn rijkdom beroemen, doch zijn hoop is door een dief of gewelddadig hart weggerukt.

153. Mag zich de kommervolle, arme, ellendige en aan lager wal geraakte adel roemen, wanneer deze intussen ook de onwaardigen en erbarmelijken moet dienen?[13]
154. De duivel heeft zich er ooit op beroemd, hoe hij een vernietiger van je genade en barmhartigheid was. Thans is hij bekommerd, en zucht vanwege de medegenoten van je zaligheid.
155. Men moet met name vluchten en zich ganselijk afzonderen voor zwakheid in de liefde, onbegrip in het hart, overvloed in het gemoed, oproer in de stad, onenigheid in huis en onmatigheid in alle dingen.
156. Iemand heeft gezegd, dat onder de vrienden alle dingen gemeenschappelijk zijn, en een vriend voor de ander als zichzelf is.
157. Ook moet men op twee aspecten het meest acht slaan, namelijk wat wij gedaan hebben, en wat wij doen willen.
158. En jegens God moeten wij de waarheid in ere houden, want alleen die maakt de mensen het naast aan God.

Einde van het boekje over het onderricht der zeden.

[13] Deze en de voorgaande paragrafen 151 en 152 beginnen met “Mag sich auch”, maar kunnen niet gelijkelijk vertaald worden. Onduidelijk.

Over de vier hoofddeugden.

De vier hoofddeugden zijn door de leer van vele wijze mannen beschreven en voorgesteld, door dewelke het menselijke gemoed tot eerbaarheid van het leven gericht en passend gemaakt kan worden. Hiervan is de voorzichtigheid de eerste, dapperheid de tweede, matigheid de derde, en gerechtigheid de vierde. Daar vanuit hangt iedereen de passende handelwijze aan, die eraan onderworpen is, en een man met goede en juiste zeden begiftigd maakt.

Over de voorzichtigheid.

Wie de voorzichtigheid begeert te betrachten, zal door het verstand juist leven, wanneer hij allereerst alle dingen afweegt en uitwerkt en daarenboven ook iedereen zijn waarde en waardigheid niet naar de gewoonte van het gemene volk, doch naar ieders aard en eigenschap geeft en verordineert.

2. Want je moet weten, dat diverse dingen als goed worden beschouwd terwijl ze het niet zijn, en ook worden diverse dingen niet voor goed gehouden en zijn het niettemin.

3. Wat je uit vergankelijke dingen bezit, moet je niet hooghouden, en verder ook niets dat vergankelijk is, hoogschatten. Daarenboven hetgeen je hebt, niet meteen als ware het vreemd behouden, doch als je eigendom tot je nut gebruiken en uitdelen.

4. Wanneer je de voorzichtigheid liefhebt en omarmt, zul je altijd dusdanig gezind en van gelijke zin zijn, en je - naar gelang de verandering der omstandigheden het vereisen - daarin schikken, en niet in diverse kwestie verkeren, doch je veelmeer daarnaar richten. Net zoals een hand altijd dezelfde blijft, of die nu vlak en open, of tot een vuist samengebald is.

5. Het past met name een voorzichtig en wijs iemand, dat hij de raadgevingen goed onderzoekt en afmeet, en niet spoedig door zijn lichtgelovigheid verleid en tot dwaling gebracht wordt.

6. Betreffende twijfelachtige dingen moet je niets definitief beslissen, doch met je oordeel, als in een ongewis iets, stilhouden.

7. Wat je niet gewis ervaren hebt, moet je niet als waarheid doorbrieven. Want niet alles wat gelijk lijkt aan de waarheid, is van meet

af aan waar. Gelijkerwijze is ook vaak datgene wat in eerste instantie ongelooflijk wordt geacht, niet van meet af aan verzonnen.
8. Want de waarheid heeft vaak een gedaante van de leugen. En de leugen wordt dikwijls door een gedaante van de waarheid verborgen.
9. Zoals zo nu en dan een vriend zich treurig, en een vleier zich lieflijk jegens je betoont, zo wordt ook de waarheid om te bedriegen, of iets weg te nemen, met haar gelijkenis gekleurd.
10. Wanneer je ernaar verlangt om voorzichtig te zijn, kijk dan ijverig naar de toekomstige dingen, en schouw in je gemoed wat er kan gebeuren.
11. Niets moet je als hopeloos beschouwen, doch je moet alles vooraf in je gevoel erkennen en kenmerken.

11. Nichts ſoll dich vnzůuerſicht-
lich geduncken / ſondern du ſolt es
alles vorhin in deinem ſiñ erkennē
vnd vermercken.

12. Want wie wijs is, spreekt niet. Ik heb niet bedoeld dat zulks zal geschieden, want wie het vooraf overdenkt, is argwanend en hoedt zich.
13. Onderzoek de oorzaak van ieder ding, en wanneer je de oorsprong gevonden hebt, overdenk dan ook de afloop.
14. Weet, dat je in veel moet volharden omdat je ermee aangevangen bent. Veel dingen moet je echter ook niet aanvangen, omdat het volharden daarin, schadelijk is.
15. Een voorzichtig iemand verlangt niemand te bedriegen, en kan ook niet bedrogen worden.
16. Het past een vroom man, ook in de dood niemand te bedriegen.
17. Al je meningen moeten ijdel[14] oordeel zijn.
18. Heen en weer zwalkend denken, hetgeen zo lijkt op de slaap, moet je je niet aanwennen. Want wanneer je gemoed er een groot genoegen aan ontleent wanneer je al je gedachten aldus geordend en beschouwd hebt, zou je toch nog treurig blijven. Je gedachten moeten evenwel bestendig en gewis zijn. En in wat je beraadslaagt, bedenkt of in je

[14] "eytel". Vertaling onzeker. Kan ook 'louter' betekenen. Evengoed is de strekking onduidelijk.

gevoel beschouwt, moet je niet van de waarheid afwijken en je moet jezelf niets foutiefs of verdichts inbeelden.
19. Je spreken moet ook niet ijdel en vergeefs zijn, doch hetzij raad geven of waarschuwen en vermanen of troosten, of onderrichten.
20. Wees spaarzaam met lof, doch beschimp of berisp spaarzaamheid niet. Want zoals overbodige lof afkeurenswaardig is, zo wordt ook onmatige berisping niet geprezen. Want bij laatstgenoemde wordt men van pronkzucht, doch bij eerstgenoemde van vleierij verdacht.
21. Getuigenis moet je voor de waarheid en niet voor de vriendschap afleggen.
22. Beloof met goede voorbeschouwing, doch houd en betoon ook meer dan je beloofd hebt.
23. Is je gemoed wijs en verstandig, dan moet het aan drie kanten toegerust zijn. Breng het tegenwoordige in een juiste ordening. Bemerk en beschouw de toekomst vooraf. En gedenk het verledene.
24. Want wie niet aan het verleden denkt, zal het leven verliezen. En wie het toekomstige niet vooraf beschouwt, zal onverwacht in alle dingen vallen.
25. Neem je in je gemoed toekomstig goed en kwaad voor, opdat je het laatstgenoemde moge dulden, en het eerstgenoemde in de juiste mate moge verkrijgen.
26. Wees niet altijd aan het werk, doch geef je gemoed ondertussen rust, en deze rust moet vol oefening der wijsheid en goede gedachten zijn.
27. Want een voorzichtig iemand wordt nimmer lui en traag door lediggang, aangezien hij zijn gemoed een verkwikking, doch niet een nalatigheid toestaat.
28. Het langzame brengt hij spoedig naderbij; wat verwart, maakt hij juist; het harde, week; het ruwe en oneffene, gelijk.
29. Want hij weet via welke weg hij alle kwesties moet aanvatten, en onderkent alle dingen spoedig en onderscheidenlijk.
30. Erken de raad der wijzen en onderken vanuit het openbare het verborgene; uit het kleine, het grote; uit het nabije, het verre; en uit een deel, het geheel.
31. Laat niet het hoge aanzien van het spreken je bewegen. Let ook niet op wie iets zegt, maar op wat men zegt.
32. Bedenk ook niet aan hoevelen, doch aan wie, je goed bevalt.
33. Zoek hetgeen je vinden moogt.
34. Leer hetgeen je ervaren kunt.

35. Wens hetgeen door vrome lieden gewenst mag worden.
36. Streef niet naar al te hoge dingen, opdat je daarna in deze verhoging niet staat te sidderen, of bij het omhoog stijgen wederom naar beneden moet vallen.
37. Gebruik raadgevingen die je heilzaam zijn.
38. Wanneer het geluk van dit leven je gunstig gezind is, onthoud je dan en sta stil, net als op een glibberige plek, en ga niet naar voren naar je vrije wil, doch kijk met ijver om je heen, waarheen en hoe ver je kunt gaan.

Over de dapperheid.

Heb je dapperheid in je gemoed, dan zul je onversaagd, getroost, vrij, onverschrokken, fris en vrolijk leven.
2. Bij een grootmoedig, dapper mens hoort, dat hij niet wankelbaar is, doch bestendig oprecht en zelf in alles gelijk is en het einde van het leven onverschrokken afwacht.
3. Onder alle menselijke dingen is er niets zo groot, als een gemoed dat grote dingen veracht.
4. Ben je dapper, dan zul je nimmer menen dat jou smaad wordt toebemeten.
5. Over je vijand zou je zeggen: hij heeft mij geen schade toegebracht, tenzij hij het gaarne gedaan heeft.[15]
6. Ook al zie je dat hij in je macht is, zou je het voor een genoegzame wraak houden, dat je je op hem had kunnen wreken.
7. Want je moet weten, dat vergeving een groot en eerlijk geslacht[16] van de wraak is.
8. Je moet niet heimelijk over iemand praten, niemand haten. Ga met je aangelegenheden openlijk om. Houd met niemand een strijd, tenzij je hem die van tevoren hebt aangezegd en aangeboden, want bedrog en arglist worden door de verliezer gebruikt.
9. Je zult dapper zijn, wanneer je je niet zelf moedwillig, schaamteloos en roekeloos in gevaar begeeft, maar ook niet als een vreesachtige schuwt en vlucht, want niets maakt het gemoed versaagd, behalve het afkeurenswaardige geweten des levens.

[15] “aber er hete”, etc. Onduidelijk.
[16] Wellicht is bedoeld: ‘afstammeling’.

10. Daarom is het de juiste maat der dapperheid, dat iemand niet bevreesd en ook niet roekeloos is.

Over de matigheid.

Heb je de matigheid lief, snijd dan het overvloedige weg en bedwing de begeerten in je gemoed.
2. Beschouw bij jezelf hoeveel de natuur vordert, en niet hoeveel de begeerte hebben wil.
3. Ben je matig, dan zul je bereiken dat je aan jezelf genoeg hebt. Want wie zichzelf genoeg is, is met rijkdom geboren.
4. Leg je begeerte een maat en toom aan.
5. Wat je gemoed met heimelijk genoegen naar zich toetrekt, doe het weg.
6. Eet zonder ondeugdelijkheid, drink zonder dronkenheid.
7. Sla er acht op, dat je niet op een feest[17] of anders bij een gemeenschap en gezelschap des levens gezien wordt als iemand die diegenen veracht die hij niet wil navolgen. Wees ook niet naar de aanwezige lekkernij[18] te zeer geneigd. Begeer ook niet die, welke niet voorhanden is.
8. Je moet je voeding tot iets lichts beperken, en niet vanwege het genoegen, doch vanwege de spijs tot je nemen.
9. De honger en niet de lijfelijke smaak moet je keel tot eten bewegen en vermanen.
10. Boet je lust met iets magers en weinigs. Alleen dan zult je er acht op slaan dat hij stopt. En jij, net als naar een goddelijk evenbeeld[19] gericht, ijl zoveel als je kunt van het lichaam wederom naar de geest.
11. Beijver je in matigheid. Dan heb je je woning niet vanwege de lust, doch vanwege de gezondheid. En begeer niet, dat de heer vanwege het huis, doch het huis vanwege de heer bekend is.
12. Meet je niet toe wat je niet bent of zou zijn. Begeer ook niet meer dan je bent, om geacht te worden.
13. Let er meer op, dat je niet een onverzorgde armoede hebt, en ook geen snode en armzalige[20] spaarzaamheid, of liederlijke simpelheid, of

---

[17] “wolleben”.
[18] “schläck”.
[19] “ebenblid”. Kennelijke zetfout.

luie en nalatige goedigheid inzet. En al heb je niet veel, laat het je toch niet de pret bederven.
14. Beween het jouwe niet. Doch over dat van een vreemde moet je je niet ten hoogste verwonderen.[21]
15. Bemin je de matigheid, ontvlucht dan het schandelijke, voordat het zich voordoet, en vrees niemand meer dan jezelf.
16. Geloof dat alle dingen, de schande uitgezonderd, draaglijk[22] zijn.
17. Onthoud je ook van schandelijke woorden, want deze lichtvaardigheid[23] zorgt voor liederlijkheid.
18. Heb de uitspraken die nuttig zijn, meer lief dan de scheldende en lieflijke; en de juiste en waarachtige meer dan die welke je tot gehoor en om te bevallen worden toegesproken.
19. Meng zo nu en dan het grappig plagende[24] onder het ernstige, doch met tucht en maat, en zonder afgang van je schaamte en waardigheid.
20. Want ieder gelach dat met onmatigheid, kinderlijk of vrouwelijk geschiedt, is afkeurenswaardig.
21. Daarenboven maakt ook een hovaardig of luidruchtig, of ijdel, of heimelijk, verstolen of uit iemand anders ongeluk ontstaan gelach. een mens vijandelijk en gehaat.
22. Wanneer je het grappig plagende niet wilt hebben, doe dat dan ook met het passende van je wijsheid, opdat niemand je als een ruw en ongemanierd iemand beschouwt, of als een onachtbaar iemand versmaadt.
23. Niet de manieren van een dwaze knaap[25] en lichtvaardigheid, doch een vriendelijke, vrolijke hoffelijkheid moet je aangenaam zijn.
24. Je scheldwoorden moeten zonder beet en nijd zijn; je grappen zonder liederlijkheid; je lachen zonder een grote schal; je gezindheid zonder geschreeuw; je gang zonder groot gespring en geklets.
25. Je rust[26] moet geen luiheid zijn, en wanneer andere mensen spelen en zich verpozen, denk en doe jij dan iets heiligs en eerlijks.

---

[20] “nissige”.
[21] “Bewain das dein / nit: des frömbden”, etc. Het origineel is onduidelijk vanwege de interpunctie.
[22] “leidlig”.
[23] “mutwil”.
[24] “schimpffbossen”. Vertaling onzeker. Waarschijnlijk verwant met ‘bossenhaft’, ‘possenhaft’.
[25] “lotterbübische art”.

26. Ben je matig, vermijd dan de vleierijen en laat het je net zo onaangenaam zijn wanneer de schurken en oneerlijken je prijzen, als wanneer men je omwille van schande en ondeugd zou prijzen.
27. Zo vaak als je aan de schurken niet bevalt, wees des te vrolijker, en houd de argwaan van de schurken jegens jou, voor je waarachtige lofprijzing.
28. Het is het allermoeilijkste werk der matigheid, om vleierij met vleierij te verdrijven. Wollige praat verzwakt het gemoed met wellust en lost het op.
29. Begeer geen enkele vriendschap met vleierij te verwerven. Geef ook door deze geen toegang om je gunst te verwerven.
30. Wees niet vermetel of schaamteloos of overmoedig. Vernietig en verwerp jezelf niet, doch deemoedig je zodanig, dat je niettemin je dapperheid en aanzienlijke standvastigheid behoudt.
31. Laat je gaarne vermanen en met geduld straffen.
32. Straft iemand je terecht, weet dan dat hij je ten nutte is geweest. Straft hij je onterecht, weet dan dat hij je ten nutte heeft willen zijn.
33. Niet de rauwe, doch de smadelijke woorden moet je vrezen.
34. Ontvlucht de ondeugd zelf. Onderzoek niet de aangelegenheden van andere mensen uit overbodige zorgvuldigheid. Straf niemand hevig en streng, doch onderwijs en vermaan hem goedig zonder verwerping, zodanig dat je je vermaning met opgewekte vrolijkheid verhindert[27], en laat de vergiffenis vanwege de vergissing gemakkelijk bij je plaatsvinden.
35. Verhef niemand, en verwerp ook niemand.
36. Hoor de sprekenden stilzwijgend toe en neem hen gewillig aan.
37. Geef degene die jou aanspreekt gemakkelijk antwoord, en schenk degene die iets met ernst verdoet[28], gemakkelijk geloof, opdat je niet een debat in het gesprek opwekt.
38. Degene door wie je veracht wordt, moet je simpelweg en zonder tegenspraak uit de weg gaan.
39. Wanneer je matig wilt zijn, sla dan acht op de bewegingen van je lichaam, opdat ze niet ongewenst zijn. En veracht ze niet met de opzet

---

[26] "rw".
[27] "vorkummest".
[28] "vertändingt". Onduidelijk. Mogelijk afgeleid van 'vertändeln', verkwisten, verdoen in de breedste zin des woords. Vertaling onzeker.

dat niemand ze ziet. Want het heeft geen zin dat ze voor andere mensen verborgen zijn, terwijl je ze zelf aanschouwt.
40. Wees gewiekst, niet lichtvaardig; bestendig, en toch niet halsstarrig.
41.Wanneer je iets niet weet, laat het je dan niet vreemd of bezwaarlijk zijn.
42. Maak je gelijk aan iedereen.
43. Veracht de geringeren niet door overmoed.
44. Vrees de meerderen niet, door de juiste maat en het volvoeren van je leven.
45. Wees met betrekking tot weldaad en dienstbaarheid niet traag, maar eis het ook niet.
46. Wees jegens iedereen goedig, doch niet een vleier. Heb weinig innige en zelfs geheime vrienden. Wend jegens iedereen redelijkheid aan.
47. Wees bij het berechten en oordelen serieuzer dan bij het spreken, en in je leven ernstiger dan in de gebaren. Heb deemoedigheid lief en schuw alle tirannie.
48. Ga zelf niet prat op wat je goed doet, en wees niet afgunstig op de lof van iemand anders.
49. Stel geenszins geloof in het geschreeuw, de lasteringen en argwanen. Laten dezen je ook niet tot ondeugdelijkheid of pronkzucht bewegen.
50. Wees langzaam met toorn, en spoedig geneigd tot barmhartigheid.
51. In tegenslag onversaagd, in de gelukzaligheid voorzichtig en deemoedig.
52. Verberg je deugden, net zoals de anderen hun ondeugden verbergen.
53. Veracht de ijdele eer en het goed waarmede je begiftigd bent. Begeer niet dat je hoog geprezen wordt.
54. Versmaad geen enkel onbegrip en onvoorzichtigheid.[29]
55. Spreek zelf zelden, doch hoor de sprekenden met geduld toe.
56. Wees serieus, niet ruw, doch verwerp niet een vrolijk iemand.
57. Begerig naar wijsheid en leergierig.
58. Wanneer de mensen anderen iets leren, leren zij zelf ook.

[29] Onduidelijk.

59. Wat je kunt, deel dat de verlangenden mede zonder hovaardigheid en overmoed. Wat je niet weet, verlang dat te ervaren, zonder de onwetendheid te verbergen.
60. De wijze moet de algemene zeden niet verstoren, en het volk met nieuwe gruwelijkheden niet bekoren.

Over de gerechtigheid.

Wat is gerechtigheid anders dan een stilzwijgende vereniging der natuur, uitgevonden tot hulp van vele mensen?
2. En wat is gerechtigheid anders dan een gesteldheid van ons gemoed?
3. Ze is een goddelijke wet en band met het menselijke gezelschap.
4. Hierin mogen wij niet bedenken wat ons van nut is, want alles wat hij ons zegt en ingeeft, is ons van nut, en goed.
5. Wanneer je er dan ook naar verlangt om deze aan te hangen, vrees en bemin dan eerst God; dan zul je ook door God bemind worden.
6. Je bemint God evenwel, wanneer je Hem erin navolgt dat je iedereen tot nut, en behulpzaam bent, en niemand schade verlangt toe te brengen. Want vooral zou iedereen je een rechtvaardig man noemen, je aanhangen, je beminnen en in ere houden.
7. Want opdat je rechtvaardig bent, moet je niet alleen niemand schade toevoegen, doch ook degenen dat zulks doen, weren. Want geen schade doen, is geen gerechtigheid, doch het zich onthouden van vreemde dingen en de goederen van andere mensen, is een eigen werk der gerechtigheid.
8. Neem dan nu van deze passage allereerst aan, dat je niemand iets afneemt, opdat je tot het grotere bevorderd wordt, en daarenboven verstrek anderen ook weer hetgeen afgenomen[30] is.
9. Straf ook, en bedwing de rovers zelf, opdat ze door anderen niet gevreesd moeten worden.
10. Wek uit geen enkel twijfelachtig begrip van een woordje spanning of strijd op, doch kijk naar de mening van het hart. Laat je er niets aan gelegen liggen of je het bevestigt of uit de weg gaat.
11. Weet dat men het over trouw en geloof heeft waar men met de waarheid omgaat, want wanneer God met de eed aangeroepen is en je

---

[30] "das entwört". Vertaling onzeker.

niet meteen getuigenis geeft, moet je toch niet van de waarheid afwijken, opdat je de wet van de gerechtigheid niet overschrijdt.

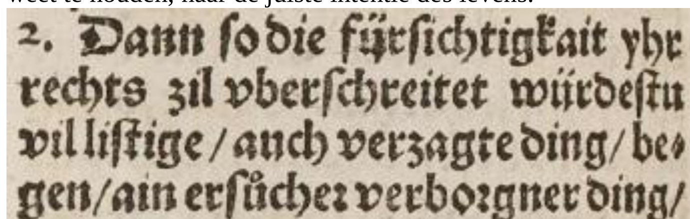
12. En wanneer je gedwongen wordt om een leugen te gebruiken, doe dat dan niet tot bescherming van de onwaarheid, doch van de waarheid. En wanneer je de trouw met de leugen wilt behouden, zou je niet liegen, doch veelmeer verontschuldigd worden. Want als er een eerlijke reden is, openbaart de rechtvaardige de heimelijkheden niet, want hij verzwijgt wat verzwegen moet worden, en zegt wat er te zeggen is. Zo heeft hij een vrije en geruste zekerheid dat, wanneer anderen door het kwaad overwonnen worden, hijzelf het kwaad overwint.

13. Wanneer je je hiertoe beijvert, zul je je einde vrolijk en onverschrokken afwachten.

14. En wanneer je deze treurige kwesties met vreugde, en onrustige met stilte ter kennis neemt, kun je dapper en zonder zorgen volharden.

Over de mate van voorzichtigheid.

Wanneer je deze leer ter kennis neemt, zullen deze vier geslachten der deugden een volkomen mens van je maken, wanneer je passend maat weet te houden, naar de juiste intentie des levens.

2. Dann ſo die fürſichtigkait yhr
rechts zil vberſchreitet würdeſtu
vil liſtige / auch verzagte ding / be-
gen / ain erſůcher verborgner ding /

2. Want als de voorzichtigheid haar ware doel overschrijdt, zul je veel listige en ook lasterlijke[31] dingen begaan, en als een navorser van verborgen kwesties, verzinner van allerlei schade, en als bevreesd, argwanend en geschrokken worden beschouwd.

3. Ook zul je steeds iets bedenken, steeds iets vrezen, steeds aan iets twijfelen en je de allergeringste argwaan in je gemoed inbeelden.

[31] “verzagte”. Heeft vele betekenissen.

4. Met een vinger zal men op je wijzen, hoe je in alles listig, zeer heftig[32], de eenvoud vijandig, een oordelaar en aanschouwer der overtredingen bent, kortom, iedereen zou je bij een gemene naam en een slecht mens noemen.
5. In deze schandvlekken zou de excessieve onpassende voorzichtigheid je voeren.
6. Wie evenwel in de ware middelmatigheid wil volharden, moet niets onverstandigs en ook niet boosaardigs en arglistigs in zich hebben.

Over matiging der dapperheid.

Waar zich de grootmoedigheid buitenmatig verheft, brengt ze een trotse, overmoedige, wilde en onrustige man tot allerlei trots in woorden en werken, zonder enige beschouwing der eerbaarheid, te allen tijde geneigd te allen tijde onstuimig en schonkig, als een wild dier, want hij bedroeft hetgeen rustig is. De ene slacht hij, de andere jaagt hij.
2. Doch hoewel hij een kiene bestrijder is, kan hij niettemin veel aanvallende weerstand die hem te sterk is, niet verdragen[33], doch krijgt hetzij een ellendig einde, of laat een jammerlijke nagedachtenis achter zich.
3. Derhalve is het, zoals hiervoor vermeld is, de maatstaf der dapperheid dat een mens niet vreeswekkend en ook niet onbedachtzaam koen moet zijn.

Over mate en wijze der matigheid.

De matigheid moet u[34] op deze passende wijze behouden.
2. Hoed je ervoor dat je niet karig bent.
3. En dat je de hand niet vreeswekkend en argwanend samentrekt.
4. En stel niet, ook niet in de allergeringste kwesties, een spiegel op.
5. Want een dergelijke en zo gepolijste[35] volkomenheid zal tenietgedaan en onpassend geacht worden.

---

32 “arggschwind”.
33 “gedulden”.
34 “dich”, dus lijdend voorwerp.

6. Daarom moet je de matigheid naar dit richtsnoer der middelmatigheid in acht nemen, opdat je niet tot het genoegen geneigd bent, verkwisting en alle overvloed nodig hebt, en ook niet in een gierige karigheid verkeert, en onachtbaar bent.

Hoe de rechtvaardigheid in passende mate moet worden betracht.

De rechtvaardigheid moet je volgens deze weg der middelen aansturen.
2. Dat je niet weerspannig[36], en zelfs mild en zachtmoedig te werk gaat, opdat wanneer het begrip van het verstand steeds zo onbewogen blijft, er daarna geen nalatigheid volgt.
3. Sla er acht op, dat je de dwaling straft, doch dusdanig, dat je noch een moedwil om te zondigen of zelfs het aanwenden van een grote brutaliteit duldt, noch uit hevige scherpte[37] en gestrengheid je geen vergeving of goedigheid voorbehoudt en toelaat, opdat je door de menselijke gemeenschap niet als hard en onverdraaglijk beoordeeld wordt.
4. Derhalve moet deze regel der rechtvaardigheid aangehouden worden, dat het aanbieden van haar tucht niet door zeer algemene nalatigheid veracht of vernietigd wordt, en ook niet door zeer heftige gruwelijkheid alle gunst der menselijke vriendschappelijkheid verliest.

Tot besluit van bovenvermelde kwesties.

Wanneer nu iemand zijn leven niet alleen tot eigen nut, doch tot de welvaart van vele mensen onberispelijk verlangt in te richten, volge hij deze leer en dit onderricht der deugden, al naar gelang de tijd, de plaats, de personen en aangelegenheden in deze middelmatigheid volharden, waardoor hij hetzij de naderbijkomende doofheid van het lichaam vermijdt, hetzij de traagheid en liederlijkheid waar ze uit opgroeit, bestraft en op een betere weg brengt.

---

[35] “beschnitne”. Letterlijk: ‘besneden’, ‘bijgeschaafd’.
[36] “stättigs”. Heeft meer betekenissen.
[37] “reühe”.

Einde van het boekje over de vier hoofddeugden.

Wat tot een volkomen
gelukzalig leven behoort. In 16
punten uit Martialis[38] verzameld
en kort uitgelegd
door Christophorus
Bruno, Meester
in de rechten.

Aan de goedgunstige lezer.

Wat je van het christelijke leven, alsook van de juiste en ware wijsheid, goede, rechtschapen zeden en de voornaamste deugden moet verlangen, is in de inleiding tot wijsheid, en ook in de spreuken en zedelijke onderrichtingen, samen met de vier hoofddeugden, genoegzaam en overvloedig vermeld. Doch naar de mening van diverse geleerden wordt daartoe ook iets van uiterlijke en van het geluk afstammende goederen vereist. Niet als noodzakelijk (aangezien de oorsprong van al het geluk en ongeluk slechts in het gemoed bestaat), doch opdat de gelukzaligheid van God, als aan de levende bron van al het goede ontsprongen - en vanuit dit heilige influisteren door de genade van de Heilige Geest, in ons hart, dat zich met ernst daartoe geschikt en bereid, in allerlei deugden ontsprongen is - ook in tijdelijk welzijn des te volkomener geacht wordt. En omdat nu onze christelijke religie ze - voor zover wij ze terecht en zoals het past, gebruiken - niet verwerpt, heb ik ook Martialis' hierna volgende 16 punten, betreffende uiterlijke en innerlijke goederen, genomen en kort tot nut van menigeen uitgelegd. Zonder twijfel zullen ze de lezers niet alleen geen ergernis, doch gewis ook de hun aanklevende lieflijkheid en noodwendige, goede verkieslijkheid brengen. Het eerste punt luidt aldus:

I. Goed dat wij niet met moeite en arbeid moeten gewinnen, doch dat ons door onze voorouders is nagelaten.

[38] "aus Martiale". Dit zal Marcus Valerius Martialis betreffen, plm. 40-104 n. Chr., Romeins schrijver.

Want degenen die pas aanvangen naar goed en rijkdom te streven, worden gemeenlijk door twee kwesties geplaagd en aangevochten. Ten eerste met begeerte om hoe langer hoe meer te hebben, terwijl ze nimmer verzadigd worden. Daarenboven met angst en vrees dat zij hun gewonnen goed niet verliezen. Want het is niet een slechte kunst en deugd, zoals men zegt, om gewonnen goed te behouden, en het ook te verwerven[39].

II. Akkers en goederen die niet onvruchtbaar zijn.

Dat wil zeggen, waarvan wij onze voeding kunnen hebben. Onder alle kunsten en handelingen (zoals Cicero zegt) is er geen betere, dan de akkerbouw. Alleen deze is vrij van alle schandelijke woeker, die niet alleen nut brengt, doch ook vreugde en genoegen. Zulks betuigt ook Cyrus de Perzische koning, en Marcus Cato, een Romein, die beiden een onuitsprekelijk genoegen hebben gezocht in de akkerbouw.

III. Een gewisse, blijvende en voortdurende[40] huishouding.

Die is er, wanneer iemand zijn have en goed standvastig in de juiste matigheid dusdanig uitdeelt, dat hij ook op de toekomstige tijd let en ze niet in één jaar verdoet en verspilt, zodat hij het daarna zijn leven lang moet ontgelden.

IV. Een leven zonder ruzie en strijd.

Wie gelukzalig en vreedzaam wil leven, hoede zich voor alle onrust van de markt, en hebbe vrede, eenheid en goede gemeenschap met iedereen zoveel als mogelijk is, opdat hij niet dikwijls voor het gerecht moet komen vanwege zijn eigen handel. Ook neme hij aan de aangelegenheden der mensen niet deel om ze te beschermen of te vertegenwoordigen.

---

[39] “zuüberkummen”.
[40] “immerwürige”.

V. Zelden hoge ambten en besturen.

Aangezien deze ter bescherming van het algemeen nut en de stand dienen, laten ze iemand niet zichzelf zijn, of met rust, doch moet men ze te allen tijde (hetgeen redelijk is) met de grootste ijver, beraadslaging, zorg, trouw en taaie plichtsgetrouwheid uitoefenen. Wanneer echter de zich voordoende nood het vereist, moet niemand de ambten en besturen die het algemene nut betreffen, uit de weg gaan.

VI. Een rustig hart en gemoed.

Dat van iedere aanvechting en bedroefenissen vrij en ledig is, en ook van alle slechte begeerten, van gierigheid, onzuiverheid, overvloedige spijs en drank geheel en al afgezonderd is.

VII. Volkomen sterkte.

Die wij door voortdurende oefening van lichaam en gemoed verkrijgen, en niet uit traagheid laten verdorren. Want iets bewerkstelligen, opdat je je lichaam met de juiste kracht, en welgemoed, behoudt, is niet alleen redelijk, doch ook gans bevorderlijk voor de gezondheid. Licurgus, de zeer beroemde wetgever der Lacedemoniërs, liet de jonge knapen naar de akker en niet naar de markt toeleiden, opdat zij hun eerste en bloeiende jaren niet in moedwil en wellust (die de grootste vijanden van het lichaam zijn) zouden verderven, doch in arbeid (die de eerste trede is tot de hoogste eer) gebruiken en doorbrengen.

VIII. Gezond lichaam.

Hier wordt het vetmesten van het lichaam verboden. Want allen die de buik zo dienen (zoals Galenus zegt) en niets anders doen dan dat zij zich vetmesten als de varkens, kunnen niet lang leven, noch gezond zijn, doch vervallen in vele zware en gevaarlijke ziekten. Wanneer wij echter een volkomen sterk en gezond lichaam willen hebben, moeten

wij niet aan allerlei walgelijke smulpaperij[41] en wellust van het lichaam doen, doch met alle matigheid genoegen nemen.

IX. Verstandige en voorzichtige eenvoud.

Hetgeen niets anders dan een volkomen wijsheid betekent, wanneer iemand zich van harte beijvert om niemand iets kwaads te doen, doch daarnaast let op de wandel, het doen en laten van alle mensen, opdat niemand met hem een streek uithaalt en hem niets slechts overkomt of betoond wordt.

X. Vrienden die jouws gelijke zijn.

Niets is lieflijkers dan wanneer je iemand hebt met wie je net als met jezelf, zoals Aristoteles zegt, kunt praten, en hem ook al je heimelijkheid en aangelegenheden zekerlijk kunt toevertrouwen. Iedereen moet zich echter beijveren om een vriend te kiezen die zijns gelijke is en bij hem past. Want gelijkheid van leven en de zeden zorgt voor de allerbestendigste vriendschap, zegt Cicero. Een wijze en een onverstandig iemand, zijn niet met elkander te rijmen. Net zoals een godsvruchtig, nuchter iemand niet bij een godslasteraar, dronkenlap kan verblijven of het bij hem uithouden. Want niemand kan de manier van doen van de ander dulden.

XI. Passende matigheid in eten en drinken.

Alle verkeerde kost en kunstmatige, vergeefse, overbodigheid moeten namelijk vermeden worden. Want waar komen zovele en menigerlei ziekten vandaan? Voorwaar slechts vanuit het vreten, het volstoppen, en kostbare overvloed der spijzen. Laat grootmachtige heren hun kostelijke spijzen veel inrichten, met allerlei overvloedigheid. Wees jijzelf, wanneer je zo fris en gezond wilt zijn, met een eenvoudig[42] maal, dat de natuur verzadigt, tevreden en zeer vergenoegd. Wij zien,

---

[41] “leckerhafftigkait”.
[42] “schlecht”.

dat de podagra zich nergens laat milderen dan alleen door eenvoud der spijzen. Ook zegt St.-Hiëronymus: “Die het voedsel van de armen hebben moeten eten, zijn gezond geworden.”

XII. Geen dronken nacht, doch die welke ontdaan is van zorgen.

Dat wil zeggen, een passend vrolijke. Wij kunnen niet steeds aan het werk moeten, waarvoor wij anders toch wel geboren zijn, doch moeten ook ons lichaam en gemoed verkwikken en verfrissen, opdat ze daarna wederom tot de arbeid des te opgewekter zijn. Ten eerste met de slaap, doch ’s nachts en niet overdag. Want overdag slapen, is, zoals Avicenna zegt, een zeer schadelijk iets, aangezien daaruit velerlei vochtmakende ziekten, vloeiingen, bleekheid, het opspelen van de milt, verlamming der ledematen en koortsen ontspringen. Daarnaast moeten wij ons ook bij tijd en wijle met eten en drinken vrolijk maken, doch wij moeten ons voor al het overvullen hoeden. Over eten is hier al kort iets gezegd. Doch er is geen gruwelijker passie dan de dronkenschap, die voor het goede, en voornamelijk ook lichaam en ziel, ten sterkste schadelijk is. Ze neemt alle verstand, schaamte en eerbaarheid weg. Kortweg gezegd, ze is een oorsprong van al het slechte, maakt lam, blind, doof, dol en onzinnig. Wanneer nu de wijn matig en op passende, juiste wijze gebruikt wordt, maakt hij niet alleen vrolijk, doch geeft hij ook het verstand kracht en versterkt het lichaam. Daarentegen moet de nacht van alle zorgen vrij zijn. Dit betreft de hebzuchtigen, ook die welken dag en nacht naar schandelijke woeker, of ijdele eer trachten. Zij verwerken de nacht ongeslapen en in veelvoudige zorgen. Zulks echter moet iedereen die een gelukzalig, rustig leven wil hebben, vermijden.

XIII. Geen treurig of twistziek, doch deugdelijk slaapbed.[43]

De mens kan niets lieflijkers overkomen, dan wanneer hij een getrouwe metgezel en medegenoot heeft. Daarom is hij tot vriendelijk gezelschap en gemeenschap des levens geboren. Want God of de natuur wil niet dat iets eenzaam is, doch heeft de mensen naar Zijn

[43] De titel valt niet te rijmen met de tekst.

evenbeeld geschapen opdat zij hun Scheppers allergetrouwste, vaderlijke gemoed juist erkennen, en ook in vriendelijke, broederlijke eenheid en gemeenschap - God hun Heer hierin navolgend - onder elkander zouden leven. Het voornaamste gezelschap en gemeenschap is evenwel in de echtelijke staat, zodat iemand zich in een waarachtig godsvruchtig en christelijk voornemen een metgezel en gemaal moet kiezen. Zo hij die naar zijn zin verkrijgt, waarin de godsvruchtige nimmer zal falen, zal hij niet een weeklacht (zoals het goddeloze volkse gepeupel gemeenlijk zegt), doch een getrouwe bescherming en troost in zijn leven hebben, want God de heer heeft de man de vrouw tot een hulp geschapen. En de man is de vrouw tot een getrouwe beschermheer gesteld. Zo is nu onder alle dingen waaruit een genoegen kan worden ontvangen, niets beters, niets vreugderijkers, niets lieflijkers dan een vrome echtgenote. Een kroon en sieraad van haar man. Zij baart jou kinderen. En wanneer dezen juist en goed worden onderwezen en opgevoerd, eerlijke en fraaie[44] lieden worden, kan je niet wenselijkers overkomen. Voed en voed de kinderen op. Verzorg je huis en alles wat daartoe behoort, met de grootste ijver. Wat je gewint, dat helpt je om het op de juiste wijze voor de nooddruft aan te leggen en te behouden, en doe alle dingen die je verder nog bezwaarlijk en vermoeiend zouden zijn. Ben je ziek of heb je iets bijzonder zwaars omhanden, dan is altijd alleen je getrouwe gemaal bij je, ook al zou verder iedereen je verlaten. Zij denkt niet om zichzelf, opdat ze slechts jouw wil kan vervullen, en richt haar gedachten daarheen waar ze ook jouw gedachten genoegen doen. Want wat is een vrome vrouw liever of aangenamer, dan haar echtgenoot. Want zij bemint haar man zodanig, dat zij ook gaarne met hem zou sterven wanneer dat zo mocht wezen, en na zijn dood niet begeert te leven. Zoals het de grootste wens van de Thracische vrouwen is, dat zij op het dode lichaam van de mannen omgebracht en met hen begraven worden. En aangezien daar een man veel vrouwen heeft, strijden zij er bij de rechter om, aan welke deze eer gegeven moet worden. En degene die het oordeel verkrijgt, acht het tot de hoogste eer en vreugde. Nu de heidense vrouwen zulks doen, hoeveel te meer past het, dat een christelijke vrouw eveneens een getrouw gemoed jegens haar echtgenoot tentoonspreidt. Hetgeen dan in boeken over het onderricht van een christelijke vrouw uitgebreid verteld werd.

[44] “waidlich”. Heeft vele betekenissen.

Kort gezegd derhalve: wie een vrouw verkrijgt die vroom, deugdelijk, schaamtevol, nuchter, gewiekst, zinrijk, ijverig in huiselijke aangelegenheden en niet kijverig is, en met fortuinlijke en met andere dergelijke deugden begiftigd is, die zal voorwaar niet een treurig, doch gans vreugdevol slaapbed hebben. Daarbij moet men vooral gekijf, strijd en onwil met de grootste ijver verhoeden. En tot slot daarin alle tucht, eerbaarheid en de juiste maat houden en aanwenden. Dit laat ik alhier een iedere echtgenoot te bedenken.

XIV. Een goede slaap die voor korte nachten zorgt.

In deze punten zijn twee thema's begrepen. Ten eerste, dat wij niet te rustig slapen. Dat geschiedt, wanneer wij de nacht met eten[45], spelen en wat dies meer zij doorbrengen. Of ook met overig en te veel studeren, zoals veel zeergeleerde, dappere mannen, die wij hier niet allemaal hoeven te vermelden, gedaan hebben. Doch bij de jeugd in onze tijd geschiedt dat zeer zelden. Ten tweede, dat wij niet te veel slapen. Want daardoor wordt niet alleen het verstand grof en zwak gemaakt, doch ook worden alle ledematen van het lichaam in hun kracht verminderd. Bovendien, zo placht Pythagoras zijn leerlingen bij te brengen, moesten zij iedere nacht voordat zij gingen slapen, het volgende overdenken. Waar ben ik vandaag geweest? Wat heb ik gedaan? Wat heb ik niet volbracht, dat mij goed en eerlijk had aangestaan? En wanneer zij bevonden dat iets goeds was nagelaten, of iets onpassends geschied was, moesten zij het de volgende dag verbeteren. Ook is de vroege tijd van de dag het passendst en gemakkelijkst voor alle leringen en serieuze aangelegenheden. Wanneer die verslapen wordt, is de beste tijd van de dag reeds verzuimd.

XV. Neem genoegen met hetgeen je bent, en begeer verder niets.

Voorwaar een edele spreuk, die terecht in het hart van alle mensen gevat en ingeschreven moet worden. En dit is de mening, dat iedereen met de stand en het wezen waartoe God de Heer hem gekozen heeft,

---

[45] "zechen".

en ook met het geluk dat hij van God heeft ontvangen, vergenoegd en zeer tevreden moet zijn. Ben je een handwerksman, voer dan je werk getrouw uit en begeer niemand te overvleugelen[46], anders laat God je het werk niet verkiezen. En gedenk dat God je niet anders hebben wil. Het werk is ons allen geboden, opdat iedereen in zijn stand en beroep getrouwelijk werkt. Is iemand die gemeenlijk bevolen, dan moet hij die getrouwelijk uitvoeren. Hebben je ouders je naar het onderwijs gestuurd, neem er dan vlijtig aan deel, dan vervul je de wil van God en van je ouders. Doe je het echter niet, dat zou het je niet alleen tot een zonde, doch ook tot een straf en voortdurend verderf brengen. Er zijn talloze grove, onverstandige mensen die menen, dat onze moeite van het studeren geen arbeid is, en dat wij het slechts uit ledigheid doen. Ook komt er slechts zitten aan te pas. Doch degenen die zulks zeggen, zijn de vijanden van alle deugd en goede kunst. Zij begrijpen ook niet wat het ware studeren voor een grote moeite vergt. Want de kunst heeft gemeenlijk geen enkele andere vijand dan die welke haar niet kent of begrijpt. Degenen die met hun hoofd en verstand werken, doen hun stand, wezen en beroep waartoe zij door God gewild zijn, geheel en al genoeg.

XVI. De dood moet je niet vrezen. En hem jezelf ook niet wensen.

Deze laatste spreuk houdt ons niets anders voor, dan een grote matigheid in alle dingen. Dat wij ons niet veronachtzamen[47] of in overmoedigheid opwerpen, wanneer het ons goed gaat, en ook niet versagen wanneer ongeluk en tegenslag ons bezoekt. Want wie anders wenst zichzelf de dood, dan wie ernaar verlangt om zijn arbeidzaam[48], bekommerd leven met de dood te beëindigen? Wie daarentegen vreest de dood, dan die het goed en gelukzalig gaat in dit leven? Zo staat ook geschreven bij Ecclesiasticus, 41[49]: “O dood, hoe bitter en onlieflijk is je gedachtenis, voor een mens die bij al zijn bezittingen vredig leeft. En ook voor een man die rustig en gelukzalig is in alle dingen, en nog in gezondheid de spijs mag ontvangen. O dood, je oordeel is

---

46 “ubernemen”.
47 “uberheben”. Heeft vele betekenissen.
48 “arbeitsäligs”.
49 Lees: Jezus Sirach, 41: 1-3.

aangenaam voor een arme, ellendige en krachteloze mens die thans oud en onnuttig is, die geen hoop meer heeft.” Op deze woorden volgt nu een vertroosting en vermaning, als volgt[50]: “Je moet echter de dood niet vrezen. Gedenk degenen die voor en na jou gestorven zijn. En wat zou je je weerspannig in het welgevallen van de allerhoogste betonen, al had je slechts tien, honderd of duizend jaar geleefd?” De dood vraagt niet hoelang iemand geleefd heeft. De dood (zegt Cicero in de ‘Paradoxen’) is afschrikwekkend voor diegenen wier lichaam en goede lof met elkander verdwijnen. Maar niet voor degenen wier lof, hun deugdzame levenshouding steeds achter hen blijft. Want alleen de deugd is een moeder der onsterfelijkheid en glorie, die nimmer kan vergaan. Zelf de dood wensen, is niet alleen tegen het gebod van God, doch ook een zodanig lichtvaardig, belachelijk en zwak[51] iets, dat ik mij schaam om er verder iets over te zeggen. Kortom, heb bij hetgeen je doen wilt, God en alle eerbaarheid voor ogen. Begin het wijselijk en
met verstand, en beschouw steeds het einde. Dan zul je nimmer
onrecht doen en een gelukkig leven hebben.
Dat wille ons de almachtige,
barmhartige God allen bij
elkander hier op aarde,
en na dit, in Zijn
rijk, het eeuwige
genadiglijk ver-
lenen, Amen.

[50] Ibid, 5-7.
[51] “weybischs”.

Met keizerlijke toestemming[52]
zes jaar lang niet nadrukken.

Gedrukt te Ingolstad door
Alexander Weyssenhorn.

[52] “freyhait”.